

Вісник вищої ради юстиції

№ 3 (11) 2012

Електронне наукове видання

Рік заснування: 2009 Засновники: Вища рада юстиції, Національний університет «Одеська юридична академія» ISSN 2222-4394 (Visnik Vişoi radi ũsticii) УДК 34 (051) ББК 67я5 В 53 Галузь науки: юридичні науки

Поняття, ознаки, правова природа товарної біржі як особливого суб'єкта господарювання. *Олійник Оксана Степанівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 82-94 с*

Функціонування сучасного ринку знаходиться в залежності від ринкового середовища, важливим елементом якого є ринкова інфраструктура, що являє собою сукупність суб'єктів господарювання, які забезпечують рух товарів, послуг, грошей, цінних паперів та робочої сили. Одним із таких особливих суб'єктів господарювання виступає біржа як постійно діючий організований оптовий ринок, на якому здійснюється торгівля біржовими товарами. Водночас важливою є ефективна державна економічна політика в цій сфері, яка охоплює всі складові економічних відносин у країні, в тому числі відносини щодо збалансованості попиту та пропозиції як на національному, так і на міжнародному ринку. У процесі такої взаємодії на державу покладаються обов'язки забезпечувати ринок і біржову діяльність необхідною законодавчою базою, що дасть змогу виробити і встановити єдині правила для всіх суб'єктів, які беруть участь у біржовому процесі.

Сьогодні діяльність товарних бірж характеризується активізацією торгівлі та чітко вираженою тенденцією до зростання зацікавленості учасників ринку до біржового обслуговування при укладенні договорів купівлі-продажу біржової продукції [1, с. 2]. Незважаючи на те, що в Україні прийнято низку нормативних актів, покликаних врегулювати відносини у сфері реалізації біржової продукції через біржовий ринок, та здійснено ряд наукових досліджень у сфері торгово-біржової діяльності представниками як юридичної, так і економічної науки, зокрема такими авторами як Л.О. Панькова «Правове регулювання діяльності аграрних бірж в Україні» [1], А.Г. Бобкова, Ю.О. Моїсеєв «Біржове право: Навчальний посібник» [2], Ю.О. Моїсеєв «Біржові торги як конкурентний спосіб укладання біржових угод на товарній біржі» [3], М.О. Солодкий «Біржовий ринок» [4], Г. Міщук «Товарні біржі України: тенденції та проблеми розвитку» [5], Ю.В. Чижмарь «Правове регулювання укладення форвардних угод на товарних біржах» [6] та іншими представниками наукової думки, проблеми правового регулювання діяльності товарних бірж всебічно не проаналізовані, цілий ряд питань залишаються нерозкритими чи спірними. Потребують подальшого глибокого вивчення та аналізу положення щодо правового статусу товарних бірж у ринковому сегменті України; існує необхідність уточнення та вдосконалення понятійного апарату, що використовується при формулюванні відповідних правових норм; у науці господарського права неоднозначно визначається організаційно-правова форма товарних бірж, що в свою чергу ускладнює

однозначність розуміння її правового становища, відсутність закріплення на законодавчому рівні відповідальності членів біржі за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків тощо. Зазначене вище у своїй сукупності зумовлює актуальність та необхідність подальшого наукового дослідження правового статусу товарної біржі як особливого суб'єкта господарювання з метою визначення напрямів подальшого удосконалення чинного законодавства у сфері правового забезпечення діяльності товарних бірж на основі існуючих теоретичних положень, правових норм та господарської практики.

Визначення правового статусу окремого суб'єкта права пов'язане з дослідженням комплексу прав та обов'язків, якими він наділяється, з порядком їх набуття. Це цілком стосується і товарної біржі, оскільки вона є юридичною особою і виступає суб'єктом правовідносин, на неї поширюються загальнотеоретичні положення щодо правового становища юридичної особи. Під правовим становищем розуміється встановлене нормативно-правовими актами місце окремого суб'єкта права в певній системі. При цьому воно визначається, перш за все, його правосуб'єктністю [1, с. 34–35; 7, с. 104–109]. Як зазначає С.С. Алексєєв, суб'єктом права є особа, яка фактично може бути носієм юридичних прав та обов'язків і реально здатна брати участь у правовідносинах. Ці чинники, притаманні суб'єкту права, складають зміст правосуб'єктності особи. У свою чергу, правосуб'єктність включає в себе правоздатність (здатність до володіння правами й несення обов'язків) та дієздатність (здатність до самостійного здійснення прав та обов'язків) [8, с. 139]. Важливо також враховувати, що з таким визначенням правосуб'єктності погоджувалися не всі вчені-юристи. Так С.М. Братусь вважав поняття «правоздатність» та «правосуб'єктність» рівнозначними [9, с. 6]. У зв'язку з одночасним виникненням правоздатності та дієздатності, в момент виникнення юридичної особи, окремі автори запропонували застосовувати поняття «праводієздатність» юридичної особи [10, с. 26]. Як елемент правосуб'єктності юридичної особи розглядається і деліктоздатність. У теорії права правосуб'єктність поділяється на загальну, галузеву та спеціальну [1, с. 35; 8, с. 144]. При цьому галузева правосуб'єктність визначає здатність особи бути суб'єктом правовідносин тієї чи іншої галузі права, а спеціальна – здатність особи бути суб'єктом лише певних правовідносин, що складаються всередині окремої галузі права.

Положення юридичних осіб в Україні нині регулюється, насамперед, нормами чинного цивільного права та господарського права. Так, згідно зі ст. 80 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, наділена цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді [11]. Таким чином, законодавець вольовим шляхом визнає юридичною особою те соціальне утворення, щодо якого вважає це за необхідне [12, с. 116]. Цивільний кодекс не дає визначення юридичної особи, а лише містить вказівку на характерні ознаки цього поняття. Зазначена стаття не має таких ознак, прийнятих у цивільно-правовому обігу, як організаційна єдність, наявність відокремленого майна, самостійна цивільно-правова відповідальність за своїми зобов'язаннями тощо. При цьому таке визначення поняття юридичної «**Вісник Вищої ради юстиції**» № 3 (11) 2012 85 особи вимагає звернення до норм, які регулюють порядок створення та реєстрації юридичних осіб [13, с. 55]. Цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється зі дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. При цьому, наголошує В. Кравчук, змістом легалізації є не надання

правосуб'єктності, а визнання її державою за юридичну особу і, як наслідок, джерелом правосуб'єктності юридичної особи є правосуб'єктність її засновників [1, с. 37–38; 13, с. 75–76]. Водночас Господарський кодекс України [14] визначає суб'єктів господарювання як учасників господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізують господарську компетенцію, мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством (ст. 55). Тобто, Господарський кодекс України безпосередньо вказує ознаки юридичної особи, крім організаційної єдності.

Сучасне цивільне право України зазнало змін у частині відмови від конструкції спеціальної правоздатності [12, с. 112]. Згідно зі ст. 91 ЦК України юридична особа має такі самі цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Разом з тим, хоча українське цивільне право наділяє юридичні особи загальною правосуб'єктністю, теоретичні положення щодо галузевої правосуб'єктності не суперечать чинному законодавству. Навпаки, в межах норм різних галузей права правоздатність суб'єкта набуває певної регламентації та конкретизації [1, с. 39]. Таким чином, можна дійти висновку, що цивільно-правова правосуб'єктність притаманна товарним біржам як юридичним особам і є загальною передумовою участі у правовідносинах. Вона полягає у здатності товарних бірж бути суб'єктами права взагалі. Галузева правосуб'єктність біржі – здатність бути суб'єктом правовідносин у таких галузях, як цивільне, господарське, фінансове, аграрне право тощо. Товарні біржі мають специфічну мету діяльності та завдання, які обумовлюють значну роль у її правовому статусі. Отже, враховуючи специфіку діяльності товарних бірж, можна дійти висновку, що галузевою правосуб'єктністю вони володіють у межах господарського права. Поняття «біржа» досить давно є предметом дослідження філологів, юристів, економістів. О. Штиллих відзначав той факт, що істотні ознаки особливого роду виду ринку, названого «біржею», на жаль, ще не остаточно визначені наукою. Автор підкреслює, що «біржа – це організація, що має за мету не тільки торгівлю замінами цінностями, але також і встановлення цін. Встановлення цін на біржі відбувається регулярно й під загальним контролем, тобто покривається авторитетом усіх зборів або його правління. Де такого офіційного котирування цін немає, там немає й біржі...». З викладеного вище видно, що біржа є організованим ринком для заміних цінностей, на якому процес утворення цін протікає під суспільним контролем... [15, с. 20]. Відомий юрист Г.Ф. Шершеневич вказував, що зі словом «біржа» пов'язані три різні поєднання. Під цим поняттям розуміють: 1) сукупність людей, які збираються постійно в певному місці і здійснюють торгівлю; 2) саме місце зборів; 3) сукупність угод, укладених у цьому місці [16, с. 469]. Такий підхід одержав певний розвиток й у сучасних умовах ринкових відносин. Зокрема, таку саму позицію щодо визначення біржі підтримують Вінник О.М. та Щербина В.С. [17, с. 406; 18, с. 396; 19, с. 149]. В.К. Мамутов, І.В. Булгакова та В.В. Хахулін підтримують наступне визначення біржі: біржа – це постійно діючий організований оптовий ринок, на якому здійснюється торгівля біржовими товарами (сировиною, продуктами харчування, промисловими товарами, цінними паперами тощо) [20, с. 166]. Є.Н. Сохацька, яка досліджувала питання економічної природи біржі, дійшла висновку, що біржа – це постійно діючий ринок масових заміних цінностей, що функціонує за певними правилами, у конкретному місці і в призначений час [21, с. 17].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку біржа виступає самостійним суб'єктом господарювання, що виконує певні функції в економіці. Економічну

природу товарної біржі можна виразити через наступне визначення: сучасна товарна біржа – це фінансовий ринок, на якому різні групи його учасників торгують контрактами, прив'язаними до цін на сировину або на так звані «нетоварні цінності», з метою зняття із себе цінового ризику й передачі його іншим учасникам ринку, або, навпаки, з метою прийняття цього ризику на себе в розрахунок одержати прибуток [2, с. 38]. Економічна природа товарної біржі вимагає відповідного законодавчого закріплення. Основи правового положення сучасних бірж в Україні закріплені Господарським кодексом України, Законами України «Про товарну біржу» від 10 грудня 1991 р., «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 р., статутом біржі, правилами біржової торгівлі та біржового арбітражу, які є локальними нормативними актами. Що стосується Господарського кодексу України, то його прийняття сприяло формуванню основи для забезпечення ефективності діяльності товарних бірж. Положення Господарського кодексу закріпили поняття торговельно-біржової діяльності як такої, що має на меті організацію та регулювання торгівлі шляхом надання послуг суб'єктам господарювання у здійсненні ними торговельних операцій спеціально утвореною господарською організацією – товарною біржею (ст. 278 ГКУ). Господарський кодекс України в частині першій ст. 279 визначає товарну біржу як особливий суб'єкт господарювання, який надає послуги в укладенні біржових угод, виявленні попиту і пропозицій на товари, товарних цін, вивчає, впорядковує товарообіг і сприяє пов'язаним з ним торговельним операціям [14]. Відповідно до частини першої ст. 1 Закону України «Про товарну біржу» товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообороту і пов'язаних з ним торговельних операцій [22].

Зміст статей Господарського кодексу майже тотожний змісту Закону «Про товарну біржу», що, звичайно, не сприяє розв'язанню проблеми вдосконалення правового регулювання діяльності товарних бірж. Крім того, наведені визначення є нечіткими з правової точки зору, оскільки в них відсутнє посилення на організаційно-правову форму, в якій може бути створений цей суб'єкт господарювання. У свою чергу, законодавство багатьох країн СНД містить дещо інше визначення товарної біржі. Так, ст. 2 Закону Російської Федерації «Про біржу й біржову торгівлю» передбачає, що під товарною біржею розуміється організація із правами юридичної особи, що формує оптовий ринок шляхом організації й регулювання біржової торгівлі, здійснюваної у формі голосних публічних торгів, проведених у заздалегідь визначеному місці й у певний час за встановленими нею правилами. Закон Республіки Молдова визначає товарну біржу як підприємство з організації біржової торгівлі за стандартами або зразками товарів, проведеної в заздалегідь визначеному місці (біржовому залі) і в певний час за встановленими на біржі правилами [2, с. 39]. Таким чином, якщо поняття біржі українського законодавця є дещо декларативним, то біржа за російським законодавством характеризується конкретними рисами, що сприяє кращому розумінню мети її діяльності, а саме, сприяння обороту певних товарів.

Згідно з частиною другою ст. 1 Закону України «Про товарну біржу» вона діє на основі самоврядування, господарської самостійності, є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, власні поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках, печатку зі своїм найменуванням [22]. Товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті одержання прибутку. Тому можна дійти

висновку, що метою діяльності біржі є надання послуг в укладанні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, впорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій. В літературі висловлюються пропозиції про доцільність визначити мету діяльності біржі окремо та вказати на відсутність у діяльності біржі мети одержання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками, оскільки мета діяльності є визначальною для товарної біржі [1, с. 42]. У різних нормативно-правових актах використовуються такі поняття, як цілі діяльності та мета діяльності того чи іншого суб'єкта. Як правило, у локальних нормативних актах, таких як статут, частіше використовується термін «цілі», що пов'язано з намаганням передбачити у документі широке коло діяльності суб'єкта. Вбачається, що мета діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта може характеризувати виключно наявність або відсутність основного – одержання прибутку від основної діяльності. За цією ознакою діяльність всіх суб'єктів господарювання поділяється наступним чином. Господарський кодекс України вказує на існування комерційної діяльності (підприємництва) та, відповідно, некомерційного господарювання, водночас Цивільний кодекс вказує на існування підприємницьких товариств та непідприємницьких. Тому є нагальна потреба уніфікації понятійного апарату цих нормативних актів, приведення до єдиної назви тотожних понять «непідприємницький» та «некомерційний». Так, ст. 85 ЦК України [11] визначає поняття непідприємницьких товариств як товариств, які не мають на меті отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Тобто для непідприємницьких, як визначено в Цивільному кодексі України, або некомерційних, як вживається в Господарському кодексі України, суб'єктів отримання прибутку не є основною метою і не розподіляється між учасниками, але при цьому може бути використаний на розвиток власної бази суб'єкта. Вважаємо, що надання послуг товарними біржами та створення умов для укладання біржових договорів не можна вважати підприємницькою діяльністю, оскільки біржа не займається комерційним посередництвом та не має на меті отримання прибутку. Підприємництво згідно з Господарським кодексом України [14] – це вид господарської діяльності, що здійснюється з метою досягнення економічних та соціальних результатів та одержання прибутку (ст. 42). Доходи ж, які одержує біржа внаслідок здійснення своєї діяльності, як, наприклад, біржовий збір, не є прибутком та спрямовуються виключно на розвиток власної бази (утримання приміщення, обладнання, транспорт тощо). Стаття 86 Цивільного кодексу України [11] уточнює, що непідприємницькі товариства можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, з якою вони були створені, та сприяє її досягненню. Тобто головна подібність між підприємницькими товариствами та непідприємницькими полягає у свободі розпорядження отриманим прибутком між учасниками. Положення зазначених вище норм цивільного законодавства дозволяють застосувати поняття непідприємницького товариства для визначення правового статусу товарної біржі. Як суб'єкт господарювання біржа характеризується наступними ознаками: 1) вона має статус юридичної особи; 2) в організаційному плані її діяльність будується на основі самоврядування та господарської самостійності; 3) з точки зору майнових прав вона має відокремлене майно; 4) у плані організації фінансів біржа має самостійний баланс, власні поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках; 5) як юридична особа біржа має печатку зі своїм найменуванням. Названі ознаки, які характеризують біржу як

суб'єкта господарювання, цілком закономірно впливають з аналізу частини другої ст. 279 ГКУ [14].

На підставі наведених вище нормативних визначень В.С. Щербина робить наступний висновок: біржа є господарською організацією, яка виконує певні, а саме ринкові регулятивні (організаційні та економічні) функції в економіці завдяки виявленню курсу товарних цін, попиту і пропозиції. Основна її мета – сприяти зведенню в одному місці (на біржі) попиту і пропозиції на певні товари, обслуговування їх обороту. Це характеризує біржу як економічну категорію. Такі ж функції виконують ярмарки. Проте від ярмарку біржа відрізняється тим, що вона є: 1) постійним (щоденним) місцем взаємодії попиту і пропозиції, тоді як ярмарок лише періодично виконує цю функцію; 2) біржа має постійний (зафіксований) контингент клієнтів і відвідувачів, а ярмарок є, за загальним правилом, відкритий для всіх; 3) ярмарок є місцем товарообороту: це ринок, де безпосередньо виставляються на продаж товари. Водночас як товарооборот, якому покликана сприяти біржа, здійснюється поза нею. Безпосередньо біржа товарів не виставляє, вона оперує загалом інформацією про них (про кількість, якість, ціни, угоди купівлі-продажу) [18, с. 397; 19, с. 150–151]. При цьому об'єктами біржових операцій у класичному розумінні визнаються товари, які характеризуються не індивідуальними якостями і особливостями, а родовими ознаками, тобто кількістю, вагою чи мірою, внаслідок чого такі товари вважаються взаємозамінними. Тому біржова торгівля за своєю економічною природою є заочною і передбачає стандартизацію товарів чи ознайомлення з їх зразками. Товарна біржа є особливим суб'єктом господарювання, який виконує такі основні завдання: а) надання послуг в укладенні біржових угод; б) виявлення попиту і пропозицій на товари, товарних цін; в) вивчення, впорядкування товарообігу; г) сприяння пов'язаним з товарообігом торговельним операціям. Особливий характер товарної біржі як суб'єкта господарювання розкривається через її функції, а саме: 1) товарна біржа виконує функцію товаророзподільчого каналу або механізму, завдяки якому товар розподіляється між споживачами за реальною ціною; 2) товарна біржа є свого роду суб'єктом господарювання, який організовує ринок. Вона створює необхідні умови учасникам біржових торгів у їх проведенні; 3) товарна біржа – це місце, де узгоджується попит і пропозиція на певний біржовий товар; 4) товарна біржа є регулятором цін. Завдяки коливанню біржового попиту і біржової пропозиції тут не може застосовуватися державне регулювання цін; 5) товарна біржа стабілізує ціни на біржовий товар; 6) біржа є місцем так званого біржового котирування цін; 7) біржа здійснює функцію збирання і обробки ринкової інформації, тобто є інформаційним центром ринку щодо виробництва біржового товару, динаміки попиту на товари, цін на біржових та інших ринках тощо; 8) товарна біржа розробляє товарні стандарти, встановлює сорти товарів, реєструє марки фірм, допущених до біржової торгівлі; 9) товарна біржа виконує арбітражні функції, тобто розглядає спори між членами біржі, а також між членами біржі та їх контрагентами [19, с. 152–153]. Зазначений перелік функцій біржі не є вичерпним і може бути доповнений залежно від конкретних економічних умов діяльності біржі. На основі наведеного можна запропонувати визначення товарної біржі як юридичної особи приватного права, яка діє в організаційно-правовій формі непідприємницького товариства, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і посередницьку діяльність, та створює умови для укладення біржових договорів щодо біржової продукції. Оскільки організаційно-правова форма товарної біржі на сьогодні на рівні законодавства не визначена, то вважаємо, що можливим є створення товарної біржі у формі

непідприємницького товариства, відтак виникає необхідність внесення відповідних змін щодо організаційно-правової форми товарної біржі до ст. 279 Господарського кодексу України та Закону України «Про товарну біржу». **Список використаних джерел** 1. Панькова Л.О. Правове регулювання діяльності аграрних бірж в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Панькова Лілія Олександрівна. – К., 2005. – 218 с. 2. Бобкова А.Г. Біржове право : Навчальний посібник / А.Г. Бобкова, Ю.О. Моїсєєв. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 200 с. 3. Моїсєєв Ю.О. Біржові торги як конкурентний спосіб укладання біржових угод на товарній біржі / Ю.О. Моїсєєв // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 648–653. 4. Солодкий М.О. Біржовий ринок / М.О. Солодкий. – К. : Джерела, 2002. – 336 с. 5. Міщук Г. Товарні біржі України : тенденції та проблеми розвитку / Г. Міщук // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 47–53.

6. Чижмарь Ю.В. Правове регулювання укладення форвардних угод на товарних біржах : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Ю.В. Чижмарь. – Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ. – К., 2000. – 16 с. 7. Кооперативне право : Підручник / За ред. чл.-кор. НАН України В.І. Семчика. – К. : Ін Юре, 1998. – 336 с. 8. Алексєєв С.С. Общая теория права : в 2-х томах. / С.С.Алексєєв. – Т. 2. – М. : Юрид. лит., 1982. – 359 с. 9. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права / С.Н Братусь. – М. : Госюриздат, 1950. – 368 с. 10. Грибанов В.П. Юридические лица / В.П. Грибанов. – М. : Изд-во МГУ, 1961. – 114 с. 11. Цивільний кодекс України : Офіційний текст. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 464 с. 12. Харитонов Є.О. Цивільне право України : Підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. – К. : Істина, 2003. – 776 с. 13. Кравчук В. Визначення сфери застосування інституту юридичної особи / В. Кравчук // Право України. – 1998. – № 4. – С. 75–76. 14. Господарський кодекс України. Господарський процесуальний кодекс України : Офіційний текст. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 304 с. 15. Штиллих О. Біржа і її діяльність : Пер. с нем. / О. Штиллих. – Спб. : Братство, 1992. – 304 с. 16. Шершеневич Г.Ф. Курс торговельного права : в 4 т. / Г.Ф. Шершеневич. – М. : Статут, 2003 – Т.ІІ : Товар. Торгівельні угоди. – 2003. – 544 с. 17. Вінник О.М. Господарське право : Курс лекцій / О.М. Вінник. – К. : Атіка, 2004. – 406 с. 18. Щербина В.С. Господарське право : Підручник / В.С.Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 656 с. 19. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права : монографія / В.С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 264 с. 20. Булгакова І.В. Господарське право України: навчальний посібник / І.В. Булгакова. – К. : Прецедент, 2006. – 346 с. 21. Сохацька О.М. Біржова справа : Підручник / О.М. Сохацька. – Тернопіль : Карт-блани, 2003. – 602 с. 22. Закон України «Про товарну біржу» від 10 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 139.